

I.V. ВЛАДЛЕНОВА

ОСОБЛИВОСТІ ФІЛОСОФСЬКИХ МЕТОДІВ У ВИВЧЕННІ КУЛЬТУРИ, СУСПІЛЬСТВА, ЛЮДИНИ

Досліджено філософські методи, які відрізняються універсальністю та націленістю на пошук фундаментальних засад, що дозволяє доповнити наукові методи у пошуку кореневих причин та загальних закономірностей. Доведено, що філософія не тільки перетинається з іншими науками та галузями знання, а й створює нові галузі дослідження. Розглянуто створення нових методів в рамках самої філософії. Обґрунтовано філософські методи як більш вільні та гнучкі у порівнянні з науковими методами, що дозволяє філософам досліджувати нюанси та складності концепцій та ідей. Проаналізовано розвиток філософії мови, який дав потужний поштовх формуванню універсальних програм перекладачів на засадах штучного інтелекту.

Ключові слова: філософські методи, суспільство, онтологічний підхід, філософія мови, діалектика.

I.V. VLADLENOVA

FEATURES OF PHILOSOPHICAL METHODS IN THE STUDY OF CULTURE, SOCIETY, AND MAN

Philosophical methods, which differ in their universality and focus on the search for fundamental principles, have been studied, which allows to complement scientific methods in the search for root causes and general patterns. It has been proven that philosophy not only intersects with other sciences and fields of knowledge, but also creates new fields of research. The creation of new methods within the framework of philosophy itself is considered. Philosophical methods are justified as more free and flexible compared to scientific methods, which allows philosophers to explore the nuances and complexities of concepts and ideas. The development of the philosophy of language, which gave a powerful impetus to the formation of universal translator programs based on artificial intelligence, is analyzed.

Key words: philosophical methods, ontological approach, philosophy of language, dialectics.

Постановка проблеми. Філософські методи для вивчення соціокультурних явищ відіграють важливу роль, оскільки забезпечують структурований та систематичний підхід до аналізу та пояснення культурних феноменів, соціальних процесів та явищ. Методи відіграють ключову роль у вивченні гуманітарних питань, допомагаючи структурувати та організувати знання про культуру, суспільство, людину, забезпечуючи логічний та послідовний підхід. В цілому, за допомогою методології можливо отримувати об'єктивні дані, аналізувати їх та робити обґрунтовані висновки про соціальні явища, мінімізуючи суб'єктивність та упередженість, формуючи теоретичний та емпіричний фундамент. Специфіка філософських методів визначається універсальністю та націленістю на пошук фундаментальних засад, що дозволяє більш багатоаспектно досліджувати світ, природу, суспільство, людину. Також слід визначити звернення до фундаментальних питань, які залишаються тисячоліттями актуальними. Таким чином, філософські методи можуть допомогти у пошуку кореневих причин та загальних закономірностей у різних галузях. Філософія не тільки перетинається з іншими науками та областями знання, а й створює нові галузі дослідження. Наприклад, штучний інтелект, який є розділом інформатики, – сформувався на тлі дослідження свідомості в історії

філософії, зараз ця галузь об'єднує зусилля багатьох наук від робототехніки до лінгвістики. Когнітивна наука – теж перспективний науковий напрямок, який поєднує філософію, лінгвістику, антропологію, психологію та штучний інтелект.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У когнітивній науці ключовим поняттям виступає процес пізнання, який історично належить до філософського дискурсу. Ідеї філософського конекціонізму дозволили припустити, що людське мислення подібно до комп'ютера і може імітуватися за допомогою штучних нейронних мереж. У роботі «Інтеграція філософії розуміння з когнітивними науками» колектив дослідників під керівництвом Карім Халіфа доводять, що пояснення такого філософського поняття як «розуміння» може зробити два важливі наукові внески: забезпечити інтеграцію гіпотез, які можуть бути реалізовані та перевірені вченими, та надати шаблони для об'єднання різноманітних наукових пояснень [16]. Дослідники сподіваються, що майбутня співпраця між філософами та вченими сприятиме нашому поясненню процесу розуміння. В когнітивній науці філософські методи активно співпрацюють з специфічними науковими, що дозволяє аналізувати багато явищ, включаючи соціальні, природничі, гуманітарні та інші галузі [5].

Метою статті є порівняння філософських підходів, що дозволить зрозуміти відмінності та спільні риси між різними філософськими школами та традиціями.

Виклад основного матеріалу. Критичний підхід філософії дозволяє застосовувати її методи для оцінки та аналізу різних явищ, теорій та концепцій. Еволюціонує від методологічного сумніву Декарта до критичного раціоналізму К. Поппера цей підхід дозволяє шукати сильні та слабкі місця в наукових пошуках, залишаючи свій розум відкритим для нових перевірок та ідей. Згідно за Поппером усе сказане можна підсумувати в наступному твердженні: критерій наукового статусу теорії є її фальсифікованість та перевіреність. Критичний раціоналізм позиціонує себе проти епістемологічного релятивізму, зокрема постмодерністських підходів [13].

У сучасних дослідженнях діалектичний метод спрямовано на аналіз суперечностей та пошук взаємозв'язків, для досягнення нового рівня розвитку та розв'язання проблем. Існує декілька варіантів діалектики. Приміром, діалектичний натуралізм, який розробляється американським філософом Мюрреєм Букчіном для опису філософських основ політичної програми соціальної екології [2]. Стосовно цього кейсу діалектика досліджує складний взаємозв'язок між соціальними проблемами та прямими наслідками, які вони мають на екологічний вплив людського суспільства. Роб Гроотендорст розробляє прагма-діалектику: теорію аргументації як цілісної діяльності [9]. Аргументація представляє мовленнєвий акт. По суті, це практична стратегія з визначеними етапами дискусії та правилами, які спираються на аналітичні підходи. Прагма-діалектику можна використовувати як метод для аналізу юридичної аргументації, парламентських дебатів, тощо. Незважаючи на різне філософське коріння, модель критичної дискусії у прагма-діалектиці подібна до «ідеальної мовленнєвої ситуації» Габермаса, що представляє ідеалізований стан речей, який відрізняється від існуючої реальності. Однак замість того, щоб бути інструментами досягнення габермасівського ідеалу консенсусу, в прагма-діалектиці інтелектуальний сумнів і критика розглядаються як рушійні сили інтелектуального та культурного прогресу, сприяючи безперервному потоку все більш просунутих думок [16]. Досягнення консенсусу в цьому процесі в кожному конкретному випадку є лише одним із необхідних проміжних кроків на шляху до наступної ступені. Подібні філософські методи мають риси тотальної універсалізації, що дозволяє їх використовувати для вивчення різних об'єктів та широкого кола явищ і проблем, дозволяючи аналізувати їх з точки зору загальних принципів, логіки та фундаментальних питань, забезпечуючи структурований, систематичний та об'єктивний підхід до аналізу соціальних процесів, а також сприяють глибокому та якісному дослідженню суспільного життя.

Треба зазначити, що саме комбінація методів дозволяє вийти на більш ґрунтовне дослідження. Зі спеціальними філософськими методами добре взаємодіють історичний аналіз, структурний функціоналізм, символічний інтеракціонізм, дослідження культурної антропології, соціологічні методи, та багато інших. Часто дослідники комбінують різні підходи та методи для отримання більш повного розуміння об'єкта дослідження, особливо якщо це такі складно організовані об'єкти як суспільство, політика, культура, людина, освіта. Вивчаючи такі складні об'єкти також ефективно застосовувати онтологічний підхід, який дозволяє дослідити сутність феноменів, намагаючись зрозуміти їх природу, основні категорії та аспекти. Це може містити аналіз понять, таких як ідеї, цінності, смисли, символи та їх роль у культурних процесах. У сучасному інформаційному суспільстві формується потужна віртуальна реальність, і онтологічний підхід допомагає краще зрозуміти сутність об'єктів та явищ, визначити їх смисловий зв'язок та ієрархію, а також виявити принципи та закони, що лежать у їх основі. Онтологічний підхід також широко застосовується у інформаційних технологіях, біології, соціології та інших галузях знання для розробки теорій, моделей та концепцій, а також для аналізу та порівняння різних видів об'єктів та явищ. Приміром, спільним для онтології як в інформаційній науці, так і у філософії є спроба представити сутності, включаючи як об'єкти, так і події, з усіма їх взаємозалежними властивостями та відношеннями, відповідно до системи категорій. В багатьох галузях існує значна робота над проблемами онтологічної інженерії. За думкою Куайна саме концептуальні схеми мови визначають структуру онтології [14]. Гільберт Райл, британський філософ, який працював у галузі аналітичної філософії та онтології заклав фундамент для подальших розробок в галузі онтологічної інженерії [15]. Нікола Гуаріно, дослідник в галузі формальної онтології інформаційних систем розробив разом з К. Уелті методологію формального онтологічного аналізу [26]. Прикладна онтологія в інформатиці є спадкоємицею попередніх робіт у галузі філософії. Штучний інтелект зберігає значну увагу щодо прикладної онтології в таких системах, як обробка природної мови в машинному перекладі та представлення знань.

В інформатиці термін «онтологія» відноситься до галузі штучного інтелекту та комп'ютерної науки, яка вивчає організацію знань у деякій предметній галузі та їх формалізацію для використання комп'ютерами. Онтологія в інформатиці використовується для створення структур та семантичних моделей даних, які дозволяють ефективно описувати та класифікувати інформацію. Основні принципи онтології в інформатиці включають визначення формальної структури та відносин між поняттями в предметній галузі, створення термінології та спеціалізованого словника

для опису інформації. Таким чином, онтологія в інформатиці сприяє більш ефективній роботі з даними, покращує процеси зберігання, пошуку та аналізу інформації, а також забезпечує розуміння та відповідність між різними інформаційними ресурсами.

Розвиток філософії мови дав потужний поштовх формуванню програм перекладачів на засадах штучного інтелекту, які спроможні перекладати з будь-якої мови. З початку у філософії мови досліджувалися символи як частина мовної системи, аналізувався їх зв'язок із мисленням та утворенням думок. Видатний представник цього напрямку Ноам Хомський запропонував концепцію вроджених мовленнєвих систем [27]. Спостерігаючи за дітьми він вивів, що синтаксичне знання є принаймні частково вродженим, що дозволило йому вивести «універсальну граматику». Згодом Хомський доповнив свої ідеї в теорії трансформаційно-генеративної граматики, яка використовується для моделювання, кодування та виведення лінгвістичних можливостей носія мови. Модель, яка базується на трансформаційно-генеративній граматиці демонструє схожість абстрактних структур конкретної мови зі структурами інших мов. Хомський допоміг розпочати нові когнітивні дослідження для вивчення мови та розуму та створення універсального перекладача.

Висновки. Наукові та філософські методи мають подібності, такі як прагнення до пізнання та пошуку істини, однак вони також мають свої відмінності. Ось кілька ключових відмінностей між науковими та філософськими методами: наукові методи зазвичай спрямовані на вивчення конкретних явищ у світі з метою формулювання та перевірки конкретних гіпотез та теорій. Філософські методи, навпаки, можуть займатися більш фундаментальними і широкими питаннями про природу реальності, пізнання, цінності та сенс життя. Наукові методи часто використовують емпіричні дані, експерименти та спостереження для підтвердження чи спростування гіпотез. Філософські методи, у свою чергу, можуть орієнтуватися на раціональне мислення, аналіз концепцій та логічних структур для дослідження істини та знання. У сучасній філософії спроба використати суттєво емпіричні дослідження у науці належить експериментальній філософії [28]. Слід визначити, що наукові методи будуються на засадах суворої логічної структури, починаючи з формулювання гіпотези, проведення експериментів та доказів чи спростування цієї гіпотези. Філософські методи, навпаки, можуть бути більш вільними та гнучкими, дозволяючи філософам досліджувати нюанси та складності концепцій та ідей. Також вони розрізняються областю застосування. Наукові методи часто використовуються, в першу чергу, для конкретних галузей знання, філософські методи ширше застосовуються для аналізу та дослідження фундаментальних питань про буття, пізнання,

цінності та інші аспекти людського досвіду та можуть охопити такі складноорганізовані феномени, як культура, суспільство, людина. Хоча наукові та філософські методи можуть перетинатися та взаємодіяти один з одним, вони мають унікальні підходи та цілі, які викликають певні відмінності у їх методології та підходах до дослідження. Філософський аналіз зазвичай не базується на емпіричних дослідженнях, у деяких випадках філософи використовують дані з інших дисциплін, таких як нейронаука чи соціологія, що може стати основою для аналізу філософських концепцій. Критичний підхід, гуманітарна експертиза та оцінка робіт інших фахівців у відповідних галузях можуть допомогти покращити точність наукового аналізу та виявити його основні помилки, що допомагає удосконалювати наукові пошуки в вивченні не тільки демаркаційних наукових проблем, але й складних соціально-антропологічних явищ.

Список джерел інформації

1. Andow, J., & Cova, F. (2016). Why compatibilist intuitions are not mistaken: A reply to Feltz and Millan. *Philosophical Psychology*, 29(4). P. 550-566.
2. Biehl, J. (Ed.). (1997). *The Murray Bookchin Reader*. London; Washington, DC: Cassell. 244 p.
3. Bookchin, M. (2005). *The ecology of freedom: The emergence and dissolution of hierarchy*. Chico, CA : AK Press.
4. Brown, J. (2013). Experimental-philosophy, contextualism and subject-sensitive invariantism. *Philosophy and Phenomenological Research*, 86 (2). P. 233-494. DOI: 10.1111/j.1933-1592.2010.00461.x.
5. Chemero, A. (2011). *Radical embodied cognitive science*. Cambridge, MA: MIT Press. 272 p.
6. Chomsky, N. (1957). *Syntactic structures*. The Hague: Mouton. 117 p.
7. Experimental philosophy. (n.d.). In *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/entries/experimental-philosophy/>
8. Grootendorst, R. (1992). *Argumentation, communication, and fallacies: a pragma-dialectical perspective*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
9. Guarini, N. (Ed.). (2002). Proceedings of the ECAI-02 workshop on ontologies and semantic interoperability. Lyon, France: *European Conference on Artificial Intelligence*. P. 157-169.
10. Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society* (T. Burger & F. Lawrence, Trans.). Cambridge, MA: MIT Press.
11. Khalifa, K., Islam, F., Gamboa, J.P., Wilkenfeld, D.A., & Kostić, D. (2022). Integrating philosophy of understanding with the cognitive sciences. *Frontiers in Systems Neuroscience*. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/35359623/>
12. Popper, K. (1963). *Conjectures and refutations: The growth of scientific knowledge*. London, England: Routledge.
13. Quine, W.V.O. (1950). *Methods of logic*. Cambridge, MA : Harvard University Press.
14. Ryle, G. (1954). *Dilemmas: The Tarnier lectures 1953*. Cambridge, England : Cambridge University Press.
15. Van Eemeren, F.H., Garssen, B., Krabbe, E.C.W., Snoeck Henkemans, A.F., Verheij, B., & Wagemans, J.H.M. (2014). *The pragma-dialectical theory of argumentation*. New York, NY: Springer-Verlag. P. 517-613.

17. Popper K. (1963). *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge*.
18. Beagle, Janet, D. (1997). *The Murai Bookchin editor*. London; Washington, DC : Tsassell. No. 209. National Register of Citizens 0304338737. National Tax Agency 36477047.
19. *The pragma-dialectical theory of argumentation*. Handbook of argumentation theory. (2014). Eemeren, Frans H. van; Garssen, Bart; Krabbe, Erik C.W.; Snoeck Henkemans, A. Francisca; Verheij, Bart; Wagemans, Jean H. M. New York : Springer-Verlag. P. 517–613.
20. Habermas J. (1991). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. 321 p.
21. Quine W. (1950). *Methods of Logic*. Harvard Univ. Press.
22. Chemero, Anthony (2011). *Radical embodied cognitive science*. Cambridge: MIT Press.
23. Bookchin, Murray (January, 2005). *The Ecology of Freedom; The Emergence and Dissolution of Hierarchy*. Chico, CA : AK Press. P. 8-11.
24. Grootendorst, Rob. (1992). *Argumentation, Communication, and Fallacies: A Pragma-Dialectical Perspective*. Hillsdale : Erlbaum.
25. Ryle, G. (1954). *Dilemmas: The Tarner Lectures 1953*. Cambridge, England : Cambridge University Press.
26. Guarini N. (July 22, 2002). *Proceedings of the ECAI-02 Workshop on Ontologies and Semantic Interoperability Lyon*.
27. Chomsky N. (1957). *Syntactic Structures*.
28. *Experimental Philosophy*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/entries/experimental-philosophy/>
29. Andow, James & Florian Cova. (2016). Why Compatibilist Intuitions Are Not Mistaken: A reply to Feltz and Millan. *Philosophical Psychology*, 29(4): 550–566.
30. Brown, Jessica, (2013). Experimental-Philosophy. Contextualism and Subject-Sensitive Invariantism. *Philosophy and Phenomenological Research*, 86(2). P. 233–494.
- France: European Conference on Artificial Intelligence. P. 157-169.
11. Habermas, J. (1989). The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society (T. Burger & F. Lawrence, Trans.). Cambridge, MA: MIT Press.
12. Khalifa, K., Islam, F., Gamboa, J. P., Wilkenfeld, D. A., & Kostić, D. (2022). Integrating philosophy of understanding with the cognitive sciences. *Frontiers in Systems Neuroscience*. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/35359623/>
13. Popper, K. (1963). *Conjectures and refutations: The growth of scientific knowledge*. London, England: Routledge.
14. Quine, W.V.O. (1950). *Methods of logic*. Cambridge, MA : Harvard University Press.
15. Ryle, G. (1954). *Dilemmas: The Tarner lectures 1953*. Cambridge, England : Cambridge University Press.
16. Van Eemeren, F.H., Garssen, B., Krabbe, E.C.W., Snoeck Henkemans, A.F., Verheij, B., & Wagemans, J.H.M. (2014). *The pragma-dialectical theory of argumentation*. New York, NY: Springer-Verlag. P. 517-613.
17. Popper K. (1963). *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge*.
18. Beagle, Janet, D. (1997). *The Murai Bookchin editor*. London; Washington, DC : Tsassell. No. 209. National Register of Citizens 0304338737. National Tax Agency 36477047.
19. *The pragma-dialectical theory of argumentation*. Handbook of argumentation theory. (2014). Eemeren, Frans H. van; Garssen, Bart; Krabbe, Erik C.W.; Snoeck Henkemans, A. Francisca; Verheij, Bart; Wagemans, Jean H. M. New York : Springer-Verlag. P. 517–613.
20. Habermas J. (1991). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. 321 p.
21. Quine W. (1950). *Methods of Logic*. Harvard Univ. Press.
22. Chemero, Anthony (2011). *Radical embodied cognitive science*. Cambridge: MIT Press.
23. Bookchin, Murray (January, 2005). *The Ecology of Freedom; The Emergence and Dissolution of Hierarchy*. Chico, CA : AK Press. P. 8,-11.
24. Grootendorst, Rob. (1992). *Argumentation, Communication, and Fallacies: A Pragma-Dialectical Perspective*. Hillsdale : Erlbaum.
25. Ryle, G. (1954). *Dilemmas: The Tarner Lectures 1953*. Cambridge, England : Cambridge University Press.
26. Guarini N. (July 22, 2002). *Proceedings of the ECAI-02 Workshop on Ontologies and Semantic Interoperability Lyon*.
27. Chomsky N. (1957). *Syntactic Structures*
28. *Experimental Philosophy*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/entries/experimental-philosophy/>
29. Andow, James & Florian Cova. (2016). Why Compatibilist Intuitions Are Not Mistaken: A reply to Feltz and Millan. *Philosophical Psychology*, 29(4): 550–566.
30. Brown, Jessica, (2013). Experimental-Philosophy. Contextualism and Subject-Sensitive Invariantism. *Philosophy and Phenomenological Research*, 86(2). P. 233–494.

References (transliterated)

1. Andow, J., & Cova, F. (2016). Why compatibilist intuitions are not mistaken: A reply to Feltz and Millan. *Philosophical Psychology*, 29(4). P. 550-566.
2. Biehl, J. (Ed.). (1997). *The Murray Bookchin Reader*. London; Washington, DC: Cassell. 244 p.
3. Bookchin, M. (2005). *The ecology of freedom: The emergence and dissolution of hierarchy*. Chico, CA : AK Press.
4. Brown, J. (2013). Experimental-philosophy, contextualism and subject-sensitive invariantism. *Philosophy and Phenomenological Research*, 86 (2). P. 233-494. DOI: 10.1111/j.1933-1592.2010.00461.x.
5. Chemero, A. (2011). *Radical embodied cognitive science*. Cambridge, MA: MIT Press. 272 p.
6. Chomsky, N. (1957). *Syntactic structures*. The Hague: Mouton. 117 p.
7. Experimental philosophy. (n.d.). In *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/entries/experimental-philosophy/>
9. Grootendorst, R. (1992). *Argumentation, communication, and fallacies: A pragma-dialectical perspective*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
10. Guarini, N. (Ed.). (2002). *Proceedings of the ECAI-02 workshop on ontologies and semantic interoperability*. Lyon,
20. Guarini N. (July 22, 2002). *Proceedings of the ECAI-02 Workshop on Ontologies and Semantic Interoperability Lyon*.
27. Chomsky N. (1957). *Syntactic Structures*
28. *Experimental Philosophy*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/entries/experimental-philosophy/>
29. Andow, James & Florian Cova. (2016). Why Compatibilist Intuitions Are Not Mistaken: A reply to Feltz and Millan. *Philosophical Psychology*, 29(4): 550–566.
30. Brown, Jessica, (2013). Experimental-Philosophy. Contextualism and Subject-Sensitive Invariantism. *Philosophy and Phenomenological Research*, 86(2). P. 233–494.

Надійшла (received) 06.05.2024

Відомості про авторів / About the Authors

Владенова Ліана Вікторівна (Vladenova Liiana) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії; Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6958-7183>